

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN KAZAKİSTAN'IN İHRACATI ÜZERİNE ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

A. Aktaş, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Doktora Öğrencisi
<adembishkek@hotmail.com>

ECONOMETRIC ANALYSIS OF IMPACT OF CUSTOM UNION ON KAZAKHSTAN'S EXPORT

A. Aktash; Ph.D, Candidate, Kyrgyz-Turkish «Manas» University
<adembishkek@hotmail.com>

СОСТОЯНИЕ КАЗАХСТАНСКОГО ЭКСПОРТА ПОСЛЕ ВХОЖДЕНИЯ В ТАМОЖЕННЫЙ СОЮЗ

A. Акташ, аспирант, Кыргызско-Турецкий университет «Манас»
<adembishkek@hotmail.com>

Abstract

We tried to study Kazakhstan's foreign trade with the Customs Union, by means of econometric methods that we have used in our article. The main purpose of this study is to analyze the change of the Customs Union in the export of Kazakhstan. In this study, we analyzed the effect on the export of Kazakhstan, using 2005: 1-2014: quarterly data for the third period by least squares method. Data were taken from the website of Kazakhstan's Statistics Committee and the World Bank website. According to the results, Customs Union which was created between Russia, Belarus and Kazakhstan has affected on export of Kazakhstan.

Key words: Customs Union, Kazakhstan, least squares, Import, Export.

Аннотация

Анализ внешней торговли Казахстана в рамках Таможенного союза проведен с использованием эконометрических методов. Основной целью данного исследования является анализ казахстанского экспорта после вхождения в Таможенный союз. В этом исследовании мы проанализировали период с 2005 г. по 1 квартал 2014 г. Квартальные данные исследованы методом наименьших квадратов. Использовалась статистика с веб-сайтов Казахстанского статистического комитета и Всемирного банка. Был установлен фактор влияния Таможенного союза, созданного между Россией, Беларусью и Казахстаном, на экспорт Казахстана.

Ключевые слова: Таможенный союз, Казахстан, метод наименьших квадратов, импорт, экспорт.

Giriş

Dünyada ki küresel hareketlilik ikinci dünya savaşından sonra daha etkin bir hal almaya başlamıştır. Sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte o dönemde ülkelerin artan üretim hacimleri için iç piyasaların dışında daha geniş pazarlara ulaşmak istemeleri ekonomik entegrasyonların temellerini atmıştır. Ülkeler kuracakları entegrasyonlarla üretim hacimlerini artırmak, daha geniş piyasalara ulaşmak, ihtiyaçları olan teknolojiye daha kolay ulaşma bilmek ve de ithalat ve ihracatla dış ticaret hacimlerini artırmak gibi saya bileceğimiz birçok nedenlerden dolayı ekonomik birlikler kurmaya başlamışlardır.

Küreselleşme, ülkelerin tek bir pazar olması yolunda atılan adımlar diyebiliriz. Ülkelerin her türlü ticari kısıtlamalardan arınmış bir piyasa arzusu ticareti serbestleştirme taleplerinin bir

ürünüdür. Bunun için müracaat edilen yöntemler ise uluslararası ve bölgesel ekonomik entegrasyonlar kurma çabalarıyla ortaya çıkmaktadır. Günümüzün ilk sayabileceğimiz uluslararası entegrasyon örneği ise 1947 yılında 44 ülkenin katılımıyla gerçekleşen GATT(General Agreement on Tariffs and Trade)'tır.

Küreselleşme ile dünyada en çok görülen entegrasyon şekli ise bölgesel anlamda gümrük birlikleridir. Gümrük birliklerinin oluşumunda, ekonomik, siyasi, kültürel, din, dil gibi faktörlerde etkin rol oynamaktadır. Gümrük birliklerinin ilk örneği olan ve 1834 yılında kurulan Alman Gümrük Birliği (Zollverein) içinde 18 devlet yer almıştır'(Karluk, 2011: 3). Bunun yanında yakın zamanda kurulan diğer bir örnek ise 1948 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından kurulan 'Benalüks'tür'(Dura ve Atik, 2007: 8).

Kazakistan 2010 yılına kadar hazırlık aşaması süren ve 2010 yılında işlemeye başlayan gümrük birliğiyle birlikte Rusya ve Beyaz Rusya ekonomik entegrasyonun bir parçası olmuştur.

Ekonomik entegrasyonlar

Entegrasyon; kelime kökü itibariyle Latince'den gelen birleşme anlamında kullanılmaktadır. 'Aynı zamanda; Entegrasyon 'parçaları bütün içinde birleştirme' ekonomik entegrasyon ise 'bir gurup ulusal ekonominin birleşme süreci, ya da ayrılık rolü oynayacak unsurların ortadan kaldırılması' olarak tanımlanmıştır.'(Atamer, 2004:3).

'Ülkeler ekonomik bakımdan üretim kapasitelerini genişleterek verimliliği arttırmak ve bunun neticesinde de toplumsal refah düzeyini yükseltmek amacıyla ekonomik entegrasyonlara girerler. Böylece ekonomik ve siyasal egemenliklerinden kısmî olarak vazgeçmeleri karşısında toplumsal refahı artırıcı garantiler alabilirler. Ülkelerin bölge dışı bloklara karşı daha büyük bir rekabet gücüne sahip olarak, politik alanda daha etkili olmak istemeleri yani politik potansiyelin yükseltmek istenmesidir. Ekonomik entegrasyonun bir diğer nedeni ise, bölgesel olarak bir arada yaşamak durumunda olan komşu ülkelerin birbirleri ile çatışmaları yerine güçlerini bir araya getirerek çıkar çatışmalarını önlemektir'(http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomik_entegrasyon).

Ekonomik entegrasyon türleri

Aşağıdaki tabloda bu zamana kadar dünya da görülmüş olan ekonomik entegrasyonların özelliklerine göre adlandırılmış olduğunu görmekteyiz. Bu sınıflandırma da birleşmelerin kapsadığı alan ve ülkelere kazandırdığı imtiyazlar belirtilmiştir.

Tablo1: Ekonomik Bütünleşmeler ve Özellikleri

Politika	Tarife ve kotaların kaldırılması	Ortak dış tarife	Faktör hareketi	İktisadi politikaların harmonizasyonu	İktisat politikalarının birleşmesi
Serbest Ticaret	EVET	HAYIR	HAYIR	HAYIR	HAYIR
Gümrük Birliği	EVET	EVET	HAYIR	HAYIR	HAYIR
Ortak Pazar	EVET	EVET	EVET	HAYIR	HAYIR
Ekonomik Birlik	EVET	EVET	EVET	EVET	HAYIR
Ekonomik ve Siyasal Birlik	EVET	EVET	EVET	EVET	EVET

Kaynak: Ertürk, 2006:59

Gümrük birliği

Gümrük birlikleri, dünyada gerçekleştirilen bölgesel ekonomik entegrasyon aşamalarından en önemlisidir. Gümrük birliği ile asıl olan; ‘mal piyasalarında bütünleşme amaçlanmış ve bütünleşmeye katılan ülkeler arasındaki mal akımlarını kısıtlayan gümrük vergileri ile dış ticaret kontrolleri kaldırılmakta; üçüncü ülkelere karşı uygulanan gümrük vergileri eşitlenmektedir’(Nart, 2010;2874).

Konuyla ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda; Temiz, dilek 2009 yılında yaptığı çalışmada Türkiye’nin girmiş olduğu gümrük birliğinin belirlenen dönemler arasında (1992:1-2007:3) ülkenin net ihracatına olan etkisini incelemiş ve ülkenin ticaret hacminin arttığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak gümrük birliğiyle Türkiye’nin net ihracatında bir düşüş olduğunu EKK yöntemi yardımıyla bulmuştur.

Asel isakova ve aleksandır plehanov 2013 yılında yaptıkları çalışmada ‘Gümrük Birliği ve Kazakistan ihracatı’ adlı eserlerinde yeni tarife politikalarının ülkenin ihracatını etkileyip etkilemediğini incelemiş ve sınırlı bir yararın olduğunu belirtmiştir. Daha fazla fayda etmek için ekonomik birlik içinde hizmet sektörünün ve piyasaları serbestleştirmekten geçtiğini belirtmiştir.

Seyhun doğan ve Semanur soyyiğit kaya 2011 yılında yaptıkları ‘GB sonrasında (1996-2009) Türkiye’nin Avrupa Birliği ile dış ticaretinin ülke ve fasıl bazılı yoğunlaşma analizi’ adlı çalışmalarında; Avrupa Birliğine yapılan ihracatta yapısal bir değişim gözleendiğine ve fakat ithalatta Avrupa Birliği’ne bağımlılığın azalması yönünde yapısal bir değişimin görülmediği sonucuna varmışlardır.

Nejat Erk, vd. (1999) ‘Gümrük Birliği Sonrası Türkiye Dış Ticareti’ne Yoksullaştıran Büyüme Hipotezi Çerçevesinde Bakış: Zaman Serisi Analizi’ adlı eserlerinde dış ticaret hadlerine gelen bir şokun dönemli bir büyüme etkisi ve yüksek genlik göstermediğini ortaya koymaktadır. Ondört ülke bazında yapılan çalışmanın benzer etki-tepki fonksiyonuna sahip olması, elde edilen ekonometrik sonuçları güçlendirmektedir

Hakan Yalçınkaya, vd. (2009) Avrupa Birliği Sürecinde Türk İmalat Sanayi Dış Ticaretinin Rekabet Gücü: 1989-2009 Dönemi VAR Analizi’ adlı eserlerinde ulaştıkları sonuç döviz kuru politikasının ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen Türkiye’de ara malına bağımlı bir görünüm ortaya çıkardığı ve bunun ekonomideki kırılğanlığı daha da belirginleştirerek her türlü dışsal şok karşısında dış ticaret politikasını ve dolayısıyla ekonomi politikasını etkilediğini ortaya çıkartmışlardır.

Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti

Bu çalışmada, Kazakistan’ın ihracatı üzerine etkisi 2005:1 – 2014:3 dönemi için ekonometrik yöntemler kullanılarak incelenmektedir. Ekonometrik analizde üç aylık veriler kullanılmıştır, veriler Kazakistan’ın İstatistik Kurulunun internet sitesinden ve Dünya Bankasının internet sitesinden alındı.

İlk olarak değişkenler belirlendi, ihracatı etkileyebileceği düşünölen değişkenler açıklayıcı değişkenler olarak bir ekonometrik model kuruldu. Değişkenleri belirlemede, bu konuyla ilgili başka ülkelere yapılan ampirik çalışmalara bakılarak, o çalışmalarda kullanılan modellere göre Kazakistan için de bir model kurmaya çalışıldı. Kurduğumuz ekonometrik modele en küçük kareler yöntemi uygulandı, elde edilen tahmin sonuçlarına göre, ihracat üzerinde etkisi anlamsız çıkan değişkenler modelden atılarak nihai modele ulaşılmıştır. Bu uygulama sonucunda ihracatın, gayri safi yurt içi hasıla, Kazak tenge’sinin dolar karşısında döviz kuru, tenge’nin Rus rublesi karşısında döviz kuru, bütçe açığının bir fonksiyonu olabileceği görölmüştür. Kurulan bu ekonometrik modele, Gümrük Birliği’nin başlangıç yılı olan 2010 yılı için bir kukla değişken konularak analiz yapılmıştır. Bu çalışmadaki amaç, “GB Kazakistan’ın ihracatını etkilemiştir” hipotezini test etmektir. Bu bakımdan, ihracat yukarıda belirtilen değişkenlerin bir fonksiyonu olarak kabul edilmesine karşın, bu değişkenlerin ihracatı hangi yönde etkiledikleri ya da gerçekte etkileyip etkilemediklerinin tartışması bu çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışmada kullanılan değişken tanımları aşağıdaki gibidir:

EX: İhracat,

GDP : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla,

ERD : Reel Efektif Döviz Kuru (tenge'nin ABD doları karşısında),

ERRU : Reel Efektif Döviz Kuru (tenge'nin Rusya rublesi karşısında),

BUT : Bütçe Açığı (negatif değerler açığı belirtir)

DUMMY: Gümrük Birliği'nin başlangıç yılı olan 2010 yılı için konulan kukla değişken

Dummy = 0 (2010'dan önce)

Dummy = 1 (2010'dan sonra)

Oluşturulan ekonometrik model aşağıdaki gibidir:

$$EX_t = \mu + \alpha_1 DUMMY_t + \alpha_2 ERD_t + \alpha_3 ERRU_t + \alpha_4 GDP_t + \alpha_5 BUD_t + \varepsilon_t$$

GB'nin Kazakistan'ın net ihracatı üzerinde etkisinin olduğunu gösterebilmek için 2010 yılına konulan kukla değişkenin anlamlı olması gerekmektedir. Bunun için çalışmada aşağıdaki hipotez test edilmektedir:

$$H_0: \rho = 0$$

$$H_1: \rho = 1$$

Ampirik Sonuçlar

Kurulan ekonometrik model için EKK yöntemi uygulanmıştır. Bu modele ait EKK tahmin sonuçları tablo 2'de verilmektedir.

Bu denkleme ait spesifikasyon testleri yapılmıştır, onların sonuçları aşağıdaki tablo 3'de verilmektedir.

Yaptığımız testlerin sonuçlarına göre, içsel bağıntı sorununun olmadığı, ARCH ve eksik tanımlama sorununun bulunmadığı ve değişen varyans sorununun bulunmadığı görülmektedir. Bu bakımdan yapılan hipotez testlerinin güvenilir olduğu söylenebilir. Şekil 1'deki normallik testi sonuçlarına göre, %5 hata payı ile hata terimlerinin normal dağılıma uyduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıdaki şekil 5'te 2005:1-2014:3 dönemi arasında yapısal kırılmanın gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit edebilmek için, hata terimlerinin kareleri kullanılarak alt ve üst sınır değerleri oluşturulmuştur. Cusum-testi sonucuna göre bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki 2005:1-2014:3 dönemi arasında sınırların dışına sapma göstermemektedir. Sonuç olarak, kurulan ekonometrik modelde yapısal kırılmanın gerçekleşmediğini söyleyebiliriz.

Tablo 2 – EKK Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: EX			
Değişkenler	Katsayı	t-istatistik	Olasılık
C	17001.22	2.128110	0.0409
DUMMY	1801.099	1.893814	0.0470
ERD	196.7067	8.490458	0.0000
ERRU	-457.2015	-4.620692	0.0001
GDP	0.000157	2.318243	0.0268
BUD	0.006687	2.084259	0.0450
R-squared 0.896705	Mean dependent var 15696.40		
Adjusted R-squared 0.881055	S.D. dependent var 5626.188		
S.E. of regression 1940.385	Akaike info criterion 18.11980		
Sum squared resid 1.24E+08	Schwarz criterion 18.37573		
Log likelihood -347.3361	Hannan-Quinn criter. 18.21163		
F-statistic	Durbin-Watson stat		

57.29490	1.311839
Prob(F-statistic) 0.000000	

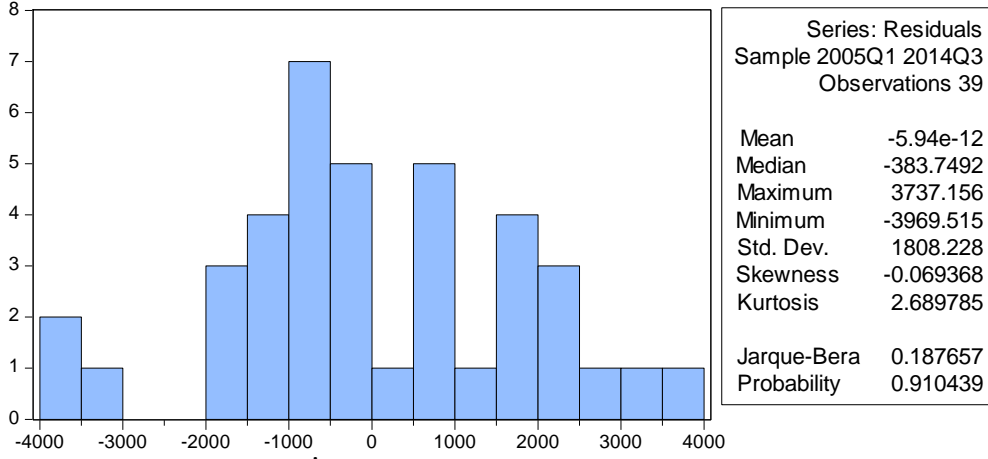
Kaynak: Kazakistan'ın İstatistik kurulunun verilerine göre hesaplandı. www.stat.kz

Tablo 3 – Kurulan ekonometrik modelin geçerlilik tetstleri

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test (4 gecikme)	0.2581 p=0.1765
Ramsey RESET Test	1.581999 p=0.1850
ARCH (4 gecikme)	0.7234 p=0.6882
White	0.973458 p=0.5231

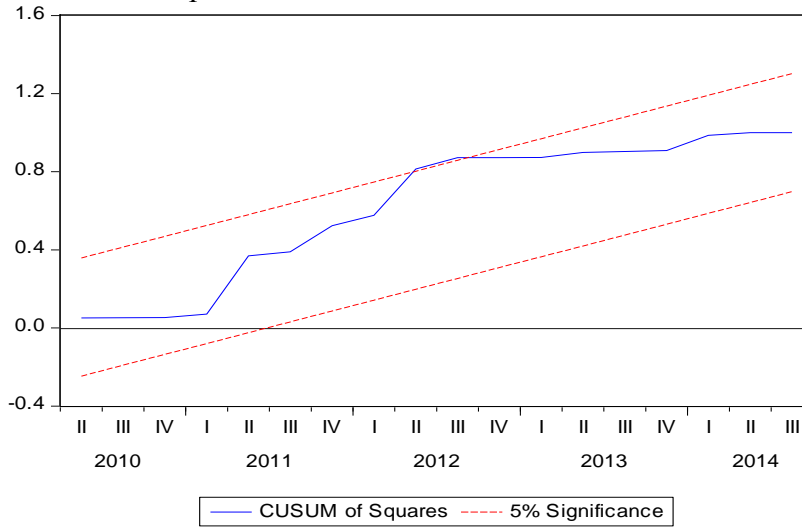
Kaynak: Kazakistan'ın İstatistik kurulunun verilerine göre hesaplandı www.stat.kz

Sekil 1: Normallik testi

Kaynak: Kazakistan'ın İstatistik kurulunun verilerine göre hesaplandı. www.stat.kz

Sekil 2: Yapısal Kırılma Analizi

Sonuç

EKK tahmin sonuçlarına göre, %5 anlamlılık düzeyinde GDP'nin, BUD'in ve ERD'in ihracat üzerinde pozitif anlamlı, ERRU'nin ise negatif anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere, bu çalışmadaki amaç, "GB Kazakistan'ın ihracatını etkilemiştir"

hipotezini test etmektir. Bu bakımdan, bu değişkenlerin net ihracatı hangi yönde etkiledikleri ya da gerçekte etkileyip etkilemediklerinin tartışması bu çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

“GB Kazakistan’ın ihracatını etkilemiştir” öngörüsünü test etmek açısından, EKK tahmin sonuçlarındaki DUMMY kukla değişkeninin anlamlı olup olmaması durumu önem kazanmaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere, bu çalışmada

$$H_0 : \rho = 0$$

$$H_1 : \rho = 1 \text{ hipotezinin test edilmesi amaçlanmıştır.}$$

DUMMY kukla değişkenine ait t-istatistik’ine bakıldığında, %5 anlamlılık düzeyine göre sıfır hipotezin reddedildiği görülmektedir. Bu sonuç, DUMMY kukla değişkeninin modelde anlamlı olduğunu ve modeli açıklama gücünün bulunduğunu göstermektedir. Buradan hareketle “GB’nin Kazakistan’ın ihracatını etkilediği” sonucuna ulaşılabılır.

Kazakistan’ın GB sonrasında ticaretin, ithalat lehine bir dağılım gösterdiği görülmektedir. EKK tahmininde elde ettiğimiz bu sonucu birlikte değerlendirdiğimizde, Gümrük Birliği sonrasında ticaret hacminde bir artış olmasının yanında ihracatta da bir düşüş gözlemlendiği ifade edilebilir.

Çalışmada daha çok gümrük birliklerinin dış ticarete etkisi incelenmiştir. Kazakistan, Rusya ve Bayaz Rusya’nın 2010 yılında kurmuş oldukları Avrasya Ekonomik Birliği’nin Kazakistan ihracatını ne şekilde etkilediğini inceledik. Genelde gümrük birliklerinin gelişmekte olan ülkelere en önemli etkisi, birliğe üye olduktan sonra birlik içi ithalatlarının artmasıdır. Nitekim Kazakistan için de bunu doğrular nitelikte olmuştur.

Yapılan analizde çıkan sonuca göre Kazakistan’ın gümrük birliği döneminde ithalatı artarken ihracatında bu artış görünmemektedir. Kazakistan gümrük birliği istatistiklerine baktığımızda birliğin Kazakistan’ın dış ticaret hacmini artırıcı etkisini görmekteyiz.

Bu çalışma da 2005:1-2013:3 döneminde “Avrasya Ekonomik Birliği’nin Kazakistan’ın net ihracatı üzerindeki etkisi”, kurulan ampirik bir model ile ekonometrik yöntemler kullanılarak test edilmiştir. Kullanılan istatistikler gümrük birliğinden sonra 4 yılı kapsamaktadır.

Avrasya Ekonomik Birliği’nin Kazakistan ekonomisine statik etkileri açısından baktığımızda olumlu veya olumsuz net bir fikir söyleyememekteyiz. Fakat uzun dönemde gümrük birliğinin dinamik etkileri Kazakistan’ın lehine olabileceği söylenebilir. Birlik içerisinde Kazakistan doğal kaynakları ve geniş pazar olanaklarıyla uzun dönemde kendi lehine çevirmesi beklenebilir.

Kaynakça

1. Karluk, Rıdvan(2011),). Avrupa Birliği. Beta Yayınları, İstanbul, sayfa, 3.
2. Dura, Cihan ve ATİK, Hayriye(2007), Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye. Nobel Yayın Dağıtım, ss.8-12.
3. KAZNEX INVEST на основе данных АРКС и КТК МФ РК, Министерство по инвестициям и развитию Республики Казахстан «Анализ тенденций мировой торговли и внешней торговли Казахстана», Астана, 2014, с. 25.
- 3a. KAZNEX INVEST на основе данных АРКС и КТК МФ РК, Министерство по инвестициям и развитию Республики Казахстан «Анализ тенденций мировой торговли и внешней торговли Казахстана», Астана, 2014, с. 25.
4. Temiz, D. (2009). Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye’nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişmeler Oldu Mu?, Ankara Avrupa Çalışma Dergisi, cilt, 8 sayı, 1, s,125.
5. Atamer, D. (2004). Ekonomik Entegrasyon Politikalarının Dinamik Etkileri Türkiye’nin Entegrasyon Perspektifi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, sayfa, s. 3.
6. Ertürk, E. (2006). Uluslararası İktisadi Birleşmeler. Alfa aktüel, Bursa, s. 59.
7. Nart, E. Ç. (2010). Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri. Journal of Yaşar University. No, 17(5), s.2874.
8. http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomik_entegrasyon (Erişim Tarihi 05.05.2015)
www.stat.kz. (erişim tarihi 28.04.2015).

9. <http://www.kazninvest.kz> , «Анализ состояния внешней торговли РК за 9 месяцев 2014 г.», Астана, 2014, с.13 (Erişim Tarihi 18.04.2015).
- 9a. <http://www.kazninvest.kz>, «Analiz sostoyaniya vneshney torgovly RK za 9 mes'atcev 2014» g., Astana, 2014, s. 13 (Erişim Tarihi 18.04.2015).